

Helluntailaisuus, seksuaalikasvatus ja nautinto

Henni Hännikkälä, *Sairaanhoitaja, AMK*

Tiina Alakärppä, *TM, FT-opiskelija, Turun yliopisto*

Tiivistelmä

Suomen helluntaiseurakunnissa saadusta seksuaalikasvatuksesta ja sen vaikutuksesta seksuaaliseen nautintoon ei ole tehty tutkimuksia. Tämä katsaus avaa oven kyseisen teeman tarkasteluun. Katsauksen aineisto koostuu helluntaiseurakuntaan kuuluvien (n=2) ja kuuluneiden (n=3) sekä helluntaiseurakunnan työntekijöiden (n=6) haastatteluista, joiden mukaan helluntaiseurakunnissa seksuaalikasvatusta on annettu vaihtelevasti, eri tahojen toimesta ja erinäisissä tilanteissa. Kasvatuksen sisältö on puolestaan ollut avioliittokeskeistä eikä seksuaalisesta nautinnosta juurikaan oltu puhuttu. Usein hyvin ehdottomat uskonnon mukaiset seksuaaliopetukset vaikuttivat haastateltavissa monenlaisia ajatuksia ja kokemuksia seksuaaliseen nautintoon liittyen. Seksuaalisen puhtauden merkitys nousi esille haastattelujen kautta. Haastatellut kertoivat myös helluntaiseurakunnissa tapahtuvasta jatkuvasta muutoksesta, sekä toiveistaan tulevaisuuden seksuaalikasvatukselle.

Avainsanat: Helluntailaisuus, Kristinusko, Seksuaalisuus, Seksuaalikasvatus, Nautinto

Johdanto

“Helluntaiherätyksen opetuksen mukaan Jumala loi ihmisen mieheksi ja naiseksi ja tarkoitti heidät elämään yhdessä. (1. Moos. 1:27) (– –) Miehen ja naisen välisen avioliiton tarkoituksena on lisääntymisen lisäksi eri sukupuolten välinen, toinen toistaan täydentävä kumppanuus. (1. Moos. 2:18-24) Miehen ja naisen välinen avioliitto ja siinä toteutuva seksuaalinen kanssakäyminen on Jumalan lahja. Helluntaiherätyksessä katsotaan, että tätä luomiskertomukseen perustuvaa kristillistä avioliittokäsitystä ei voida muuttaa.” - Suomen Helluntaikirkon kannanotto seksuaalietiikkaan, 21.1.2021 (Suomen Helluntaikirkko 2021a)

Helluntaioppi pohjautuu Raamattuun. Raamatun uskotaan olevan luotettava, Jumalan antama ilmoitus ihmisille. Uskovan on tarkoitus elää yhteydessä Jumalaan ja Jumalan tahdon mukaisesti. Pyhä Henki on se, joka

antaa voimaa ja vaikuttaa siihen, että ihminen haluaa ja kasvaa Jumalan mielen mukaiseksi. Pyhällä Hengellä täyttymisen yhteydessä ihmiset saavat usein erilaisia armolahjoja, jotka on tarkoitettu sekä seurakunnan, että uskovan oman elämän rakentamiseksi. (Luoma 2020, s. 91–92.) Armolahjoja voivat olla esimerkiksi kielillä puhuminen, profetointi ja sairaiden parantaminen (Ketola 2008, s. 137). Tätä armolahjoja korostavaa ominaisuutta kutsutaan karismaattisuudeksi. Pyhitys puolestaan on kertakaikkista ja jatkuvaa Jumalan tahdon mukaisen elämän kasvua. (Kuosmanen 1994, s. 100–107.)

Katsaus tarkastelee Suomessa toimiviin helluntaiseurakuntiin kuuluvia ja kuuluneita henkilöitä. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2014 helluntailaisia (uskonnollinen yhdyskunta) oli Suomessa 8402 (Tilastokeskus 2015). Helluntaikirkon mukaan vuoden 2019 lopussa sekä suomen- että ruotsinkielisissä helluntaiseurakunnissa oli arviolta 50 000 jäsentä (Suomen Helluntaikirkko 2021b). Kaikki helluntaiseurakunnat eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Johdannon alussa kuvattu Helluntaikirkon näkemys avioliitosta toistui myös tämän katsauksen haastateltavien (n=11) kokemuksissa. Tiedämme kuitenkin hyvin vähän helluntaiseurakunnissa tapahtuvasta seksuaalikasvatuksesta ja sen vaikutuksista yksilöiden seksuaaliseen nautintoon. Aihetta on tärkeä tutkia, jotta seksologian alan ammattilaiset saavat lisää ajankohtaista tietoa aihealueesta. Seksuaalioikeuksien mukaisesti ihmisillä on oikeus asianmukaiseen tietoon pohjautuvaan ja ikätason huomioon ottavaan seksuaalikasvatukseen ja oikeus nauttia seksuaalisuudestaan (World Association for Sexual Health 2014). Maailman terveysjärjestön (WHO 2018) mukaan seksuaalisesta nautinnosta keskustelu ja tiedon antaminen ovat tärkeä osa seksuaalikasvatusta. Koska seksuaalinen nautinto vaikuttaa haastattelujen perusteella olevan aihealue, josta helluntailaisuudessa ei julkisesti juurikaan keskustella, teeman esiin nostaminen sensitiivisesti kohderyhmän kokemusten kautta on hyvä keskustelunavaus myös myöhemmälle tutkimukselle aiheesta.

Helluntailaisuutta ja seksuaalisuutta käsiteltäessä on huomioitava, että arjen helluntailaisuus on moninaisempaa kuin helluntailaisuuden opit antavat ymmärtää. Ylipääntänsä uskonnoista puhuttaessa on tärkeää huomioida uskonnollisuuden moninaisuus. Tutkimuksissa nousee usein esiin Allportin ja Rossin (1967) jaottelu kahdentyyppisen uskonnollisuuden välillä. Näiden mukaisesti ihminen voi lähestyä uskontoa itseisarvona eli uskonto on tällöin kokonaisvaltainen elämänohje (*intrinsic* eli sisäistetty) tai välineenä muiden

päämäärien, kuten sosiaalisten suhteiden, saavuttamiseen sekä toteuttamiseen (*extrinsic* eli ulkokohtainen). Batson ja Ventis (1982) taas lisäsivät edellisiin kolmannen ulottuvuuden, *quest* eli etsijyyden, joka tarkoittaa uskonnollisuutta, jossa henkilö muun muassa on kiinnostunut eksistentiaalisista kysymyksistä, on tietoinen omasta tietämättömyydestään, ei ota vastaan mustavalkoisia vastauksia ja tiedostaa, että lopullisia vastauksia ei välttämättä koskaan saada.

Tämän katsauksen yhteydessä toimijuuden ”silmlälasien” läpi voidaan myös huomata, että helluntaiseurakuntien jäsenillä voi olla toimijuutta monien näkökulmasta hyvin ehdottomankin seksuaalikasvatusopetuksen keskellä. Tämä toimijuus on myös koko ajan muutoksessa ajassa ja paikassa, minkä vuoksi normatiivisten rakenteiden ja ihmisten eletyn elämän risteysten tarkastelu tuo esiin suurta moninaisuutta. Lisäksi normatiivisten rakenteiden tarkastelu erityisesti siihen kuuluvien ristiriitaisuuksien näkökulmasta on hedelmällistä, sillä niillä on usein vaikutus uskonnon piirissä elävien ihmisten toiminnan mahdollisuuksiin. Toimijuutta muokkaa ajassa ja paikassa myös se, että uskonnolliset yhteisöt eivät ole muusta yhteiskunnasta ja sen muutoksesta irrallisia. (Kupari ja Tuomaala 2015.)

Helluntailaisuus ja seksuaalisuus

Seuraavana esitellään joitakin tämän katsauksen kannalta keskeisiä oppeja ja aatteita. Kaikkien tämän luvun oppien ja aatteiden pohjalla voidaan ajatella olevan seksuaalisen puhtauden tavoite. Seksuaalinen puhtaus pitää sisällään seksin säästämisen avioliittoon, mutta tämän lisäksi sen katsotaan pitävän sisällään myös seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvät ajatukset ja puheet. Seksuaalinen puhtaus nähdään elämänasenteena, sekä sydämen ja mielen varjelemisena asioilta, jotka rikkovat seksuaalisuutta. Puhtaus on rehellisyyttä Jumalan edessä ja oman jumalasuhteen varjelemista. (Viitanen 2011b, s. 33–35.)

Kristillisen käsityksen mukaisesti helluntailaisuudessa uskotaan Jumalan luoneen ihmiset miehiksi ja naisiksi. Kaksijakoisesta sukupuolikäsityksestä poikkeavien henkilöiden olemassaolo tunnustetaan, mutta näiden poikkeuksien ei anneta määrittellä luomakuntaa uudelleen. (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s. 151–152.) Seksuaalisuus ja seksi, mukaan luettuna muun muassa seksuaalinen läheisyys sekä toisen ihmisen katselu ja koskettelu, nähdään Jumalan luomina (Viitanen 2011a, 13; Riihinen ja Riihinen 2011, s. 22). Seksin ja seksuaalisen nautinnon uskotaan kuuluvan miehen ja naisen välille avioliittoon (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s.

148–150; Sopanen 1995, s. 66–67). Neitsyyttä pidetään lahjana, joka on varjelemisen arvoinen ja kannattaa lahjoittaa ainoastaan omalle puolisolle (Viitanen 2011a, s. 18). Avioliiton on tarkoitus olla puolisoitten väliseen kunnioitukseen, rakkauteen ja uskollisuuteen perustuva kestävä liitto. Tällaisen avioliiton uskotaan luovan turvallisen perhe- ja kasvuyhteisön lapsille ja takaavan oikeuden eri sukupuolta oleviin vanhempiin. (Suomen Helluntaikirkko 2021a.)

Avioliiton ulkopuoliset seksuaalisuhteet nähdään kristillisen seksuaalimoraalin vastaisina (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s. 150; Kutsuvat sitä rakkaudeksi -toimikunta ja Sley-Media Oy 2018, s. 36–37; Luoma 2020, s. 101; Sopanen 1995, s. 70–71; Viitanen 2011a, s. 16). Kirjassa ”Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille” A. ja I. Riihinen nostavat esille, että esiaviollisten seksuaalisten kokemusten ei ajatella edistävän hyvää seksiä avioliitossa, vaan näiden kokemusten ajatellaan usein nousevan esille esimerkiksi häiritsevinä syyllisyyden tunteina ja mielikuvina. Edellä mainittujen kirjoittajien mukaan seksisuhteista seuraa tunnetason haavoja, hylkäämisen kokemusta ja turvattomuutta, kun taas turvallisessa avioliitossa seksi ei ole haavoittavaa. (Riihinen ja Riihinen 2011, s. 24–25.) Seksuaalisten tarpeiden ja sukupuolivietin kannalta haastaviksi nähdään esimerkiksi tilanteet, joissa henkilö ei ole avioliitossa ja täten sukupuolivietin toteuttaminen ei ole hyväksyttävää. Esimerkiksi Raamatun aineistosta on johdettavissa suhtautumistapa, joka korostaa itsehillintää. Pelkästään seksuaalisen halun kokeminen ei tee seksin harrastamista sallituksi. (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s. 154–155.)

”Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille”- kirjassa P. Viitanen mukaan seksuaalisuuteen liittyvät negatiiviset tunteet ja ajatukset ovat seurausta syntiinlankeemuksesta (Viitanen 2011a, s. 14). Uskovaisen tulisi pidättäytyä homoseksuaalisista suhteista ja kristillisen avioliittomoraalin vastaisista käyttäytymismuodoista (Suomen Helluntaikirkko 2011). Homoseksuaalinen taipumus ja kiinnostus samaan sukupuoleen ei ole tuomittavaa, mutta tämän taipumuksen toteuttaminen nähdään Raamatun vastaiseksi (Luoma 2020, s. 101). Edellä mainittu kuvaus homoseksuaalisen taipumuksen toteuttamisesta Raamatun vastaisena ei ole ainoastaan helluntailaisuuteen liittyvä näkemys. M. Kankaanniemi ja T. Havukainen kirjoittavatkin, että myös klassisessa kristinuskossa perinteisen katsomuksen mukaan homoseksuaali tuomitaan. Samassa kirjoituksessa nousee esille se, että muitakin näkökulmia aihealueen ympärillä esiintyy. (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s. 159–172.) Kyseisessä kirjassa myös näitä muita näkökulmia on käyty läpi tarkemmin.

Kirjallisuudesta nousee esille, että toiset pitävät itsetyydytystä syntinä, kun taas toiset kehottavat siihen (Viitanen 2011c, s. 41). Raamattu ei puhu itsetyydytyksestä varsinaisesti mitään (Havukainen ja Kankaanniemi 2020, s. 155; Sopanen 1995, s. 47, Viitanen 2011c, s. 41). Viitanen mukaan itsetyydytys yhdistettynä pornografiaan on huono yhdistelmä ja porno puolestaan on sairas ja halpa versio Jumalan suunnittelema seksuaalisuudesta (Viitanen 2011c, s. 41–45).

Aikamedia Oy:n kustantamassa teoksessa ”Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille” annetaan selkeitä neuvoja rajojen löytämiseen seurustelusuhteessa. Vinkit pitävät sisällään muun muassa sen, ettei toiselle saa aiheuttaa orgasimia ja öitä ei ole hyvä nukkua yhdessä. Kiintymyksen ja rakkautta kehoitetaan opettelemaan muutenkin, kuin ainoastaan fyysisen läheisyyden kautta. (Riihinen, A. & Riihinen, I. 2011, 22–23.) Monet teoksessa mainitut käytännön vinkit ovat tyyliään ehdottomia ja liittyvät suoraan henkilöiden toimijuuteen. Osa katsausta varten haastatelluista työntekijöistä kertoi, että kyseistä kirjaa on jaettu nuorille helluntaiseurakuntien tilaisuuksissa ja tapahtumissa, kuten nuortenilloissa ja Fifteen-leireillä. ”Kutsuvat sitä rakkaudeksi” -kirjassa puolestaan painotetaan yhteisten pelisääntöjen ja rajoista keskustelun merkitystä. Fyysisten rajojen lisäksi esille nostetaan henkiset rajat. (Kutsuvat sitä rakkaudeksi -toimikunta ja Sley-Media Oy 2018, s. 39–40.)

Aineisto

Tämän katsauksen aineisto on alun perin kerätty seksuaalineuvonnan kehittämistehtävää varten. Kaikilta haastatetuilta on saatu lupa aineiston käyttämiseen myös jatkotöissä. Haastattelumateriaalit on nähnyt ja kuullut ainoastaan toinen tämän katsauksen kirjoittajista, H. Hännikkälä. Aineisto koostuu helluntaiseurakuntiin kuuluvien (n=2) ja kuuluneiden (n=3) sekä helluntaiseurakuntien työntekijöiden (n=6) teemahaastatteluista. Katsauksen tekijät eivät ole tietoisia siitä, mitä seurakuntasuuntausta haastateltavien kokemukset edustavat.

Teemahaastattelun mukaisesti haastateltavilta kysyttiin kysymyksiä etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien kysymysten mukaisesti (Tuomi ja Sarajärvi 2018, s. 87–88). Haastattelujen teemat olivat seksuaalikasvatus helluntaiseurakunnissa ja helluntaiseurakunnissa saadun seksuaalikasvatuksen vaikutukset seksuaaliseen nautintoon. Yksilöhaastattelut etenivät seuraavien kysymysten avulla: Millaista

seksuaalikasvatusta olet saanut helluntaiseurakunnassa? Miten helluntaiseurakunnassa on puhuttu seksuaalisesta nautinnosta? Miten helluntaiseurakunnassa saamasi seksuaalikasvatus on vaikuttanut näkemykseesi/kokemukseesi seksuaalisesta nautinnosta? Työntekijöitä haastateltaessa kysymykset liittyivät seksuaalikasvatukseen ja käytännön järjestelyihin ja käytäntöihin. Työntekijöiltä kysyttiin muun muassa siitä, kuka seksuaalikasvatusta saa helluntaiseurakunnassa antaa, kuinka usein seksuaalikasvatusta on järjestetty, millaista seksuaalikasvatuksen sisältö on, ja onko seksuaalisesta nautinnosta puhuttu. Teemahaastattelulle ominaiseen tapaan edellä olevien kysymysten lisäksi haastateltavilta kysyttiin tarkentavia kysymyksiä seksuaalikasvatukseen ja seksuaaliseen nautintoon liittyen (Tuomi ja Sarajärvi 2018, s. 87–88). Tarkentavilla kysymyksillä saatiin lisää tietoa muun muassa asenneympäristöistä ja arvoista, jotka käsitellyn aihealueen ympärillä ovat vallinneet. Tarkentavien kysymysten kautta saatiin myös tietoa siitä, missä kaikkialla seurakuntien lisäksi haastateltavat olivat saaneet opetusta helluntailaisilta tahoilta ja henkilöiltä seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen nautintoon liittyen.

Haastateltavat löytyivät internetin kautta ja sähköpostitse lähetettyjen haastattelupyyntöjen myötä. Haastateltujen ikäjakauma oli 18–65 ikävuoden välillä. Kaikilla oli vähintään viiden vuoden kokemus helluntaiseurakunnista, työntekijöitä lukuun ottamatta. Työntekijöiden kohdalla ei kartoitettu sitä, miten pitkä kokemus heillä on helluntaiseurakunnista. Haastateltavat asuivat ympäri Suomea ja heillä oli kokemuksia jäsenmäärältään erikokoista seurakunnista. Aineiston esittelyssä helluntaiseurakuntiin kuuluvia ja kuuluneita henkilöitä, sekä työntekijöitä käsitellään yhdessä pienen aineistokoon, haastatteluissa esille nousseiden kokemusten suurien yhtäläisyyksien ja johdonmukaisuuden sekä haastateltavien yksityisyyden suojaamisen vuoksi. Samalla aineiston käsittely yhtenä kokonaisuutena auttaa luomaan laadukkaampaa ja realistisempaa kokonaiskuvaa tutkittavasta aiheesta, kuin aineiston pilkkominen vielä pienempiin vain muutaman henkilön haastatteluihin pohjautuviin näkökulmiin. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, s. 147–157.)

Seksuaalikasvatus helluntaiseurakunnissa

Määrän vaihtelevuus

Haastateltavien kokemusten mukaan helluntaiseurakunnissa on ollut seksuaalikasvatusta vaihtelevasti. Osa haastateltavista kertoi, että nuoruusiällä aiheesta ei annettu lainkaan opetusta. Osa taas oli saanut

opetusta vähintään muutaman kerran elämänsä aikana ja enintään pari kertaa vuodessa. Lähes kaikkien haastateltavien mukaan seksuaalisuutta ja siihen liittyviä aiheita oli seurakunnissa ikään kuin vältelty, eikä niistä oltu juurikaan puhuttu. He kokivat, että joitakin asioita pidettiin niin itsestään selvinä, että niistä ei sen vuoksi puhuttu. Yhdessä seurakunnassa seksuaalisuudesta ja seurakunnan seksuaaliarvoista oli haastateltavan mukaan puhuttu avoimesti.

Eri tahot kasvattavat erinäisissä tilanteissa

Helluntiseurakunnissa ja niiden järjestämässä toiminnassa seksuaalikasvatusta oli saatu hyvin erilaisissa tilanteissa. Yleensä seksuaalikasvatus kuitenkin tapahtui seurakuntalaisten keskinäisen valvonnan alla. Osa tilanteista oli ollut epävirallisia, joihin voidaan lukea esimerkiksi seurakuntien soluryhmissä eli pienryhmissä käydyt keskustelut seksuaalisuudesta. Seksuaalisuuteen liittyviä keskusteluja saatettiin käydä myös kristillisissä musiikkitapahtumissa, joskin näissä tapahtumissa puhe seksuaalisuudesta oli ollut vähäistä. Osa haastateltavista kertoi paneelikeskusteluista, joissa seksuaalisuudesta olivat puhuneet esimerkiksi seurakunnan jäsenet, työntekijät tai muut yksilöt. Työntekijät kertoivat, että seksistä ja seksuaalisuudesta on puhuttu seurakunnan avioliittoleireillä- ja tapahtumissa. Lisäksi seksuaalisuutta saatetaan käsitellä sielunhoitotilanteissa.

Seurakunnan jäsenten välisten keskustelujen lisäksi esimerkiksi seurakunnan nuorisopastorit tai muut seurakunnan työntekijät antoivat seksuaalikasvatusta seurakunnan tilaisuuksissa. Erään työntekijän mukaan seksuaalikasvatusta on nuorisotyössä usein kerran tai pari vuodessa. Moni haastateltavista oli saanut seksuaalikasvatusta Fifteen-leirillä, jossa kasvatusta antoivat seurakunnan työntekijät tai seurakunnan valtuuttamat puhujat.

Työntekijöiden mukaan paikallisen seurakunnan johto määrittelee sen, kuka voi antaa seksuaalikasvatusta. Osa haastateltavista nosti esiin, että osa seksuaalikasvatusta antaneista henkilöistä oli saattanut opiskella esimerkiksi Iso Kirja -opistossa, osalla taas ei välttämättä ollut ammatillista, seksuaalikasvatusta tukevaa koulutusta. Lisäksi seksuaalikasvatusta antaneet henkilöt olivat usein naimisissa tai parisuhteessa olevia. Osa haastateltavista ei muistanut tai ollut tietoinen siitä, kuka seksuaalikasvatusta oli antanut. Eräs työntekijä huomautti, että kasvattaja itse vaikuttaa paljon siihen, millä tavoin ja mistä aiheista tilanteessa

puhutaan. Työntekijät kertoivat, että helluntaiherätyksen lapsi- ja nuorisotyön turvaohjeistosta löytyy tietoa jollakin tasolla myös seksuaalikasvatusasioista.

Seksuaalikasvatusmateriaalin vähäisyys

Haastateltujen mukaan seksuaalikasvatuksen materiaalina ja tukena ovat muun muassa olleet Raamatun luomiskertomus, rakkauden kaksoiskäskey, Vuorisaarna ja Laulujen laulu. Materiaali on muutoin ollut vaihtelevaa, tai sitä ei ole ollut käytössä ollenkaan. Seksuaalikasvatus on ajoittain ollut opetusta antavien henkilöiden omiin kokemuksiin ja ajatuksiin pohjautuvaa.

Osa työntekijöistä mainitsi seksuaalikasvatuksen tukena kirjallisista materiaaleista "Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille" ja "Selvyttää seksiin"-kirjat. Lisäksi mainittiin "Onko todella" -kirja, joka on ollut joidenkin työntekijöiden mukaan vaikuttamassa siihen, että seksuaalikasvatus on lisääntynyt helluntiseurakunnissa 1990-luvulta alkaen. Edellä mainittu kirja on toiminut keskustelun avaajana ja herättänyt ihmisiä huomioimaan seksuaalisuuteen liittyviä teemoja myös seurakunnissa. Osa työntekijöistä mainitsi, että Iso Kirja -opisto on mukana materiaalin tuotannossa ja koulutusten suunnittelussa. Osa materiaaleista on erään työntekijän mukaan myös kierrätetty herätysliikkeen ulkopuolisilla asiantuntijoilla. Lapsille suunnatun seksuaalikasvatusmateriaalin puolestaan kerrottiin olevan varhaiskasvatussuunnitelman mukainen.

Avioliittokeskeisyys

Haastateltavien mukaan seurakunnissa saatu opetus seksuaalisuudesta ja aiheesta opettavien henkilöiden kanta asioihin oli vaihteleva. Se, mistä seksuaalikasvatusta antaneet henkilöt olivat samaa mieltä, oli seksin kuuluminen avioliittoon. Iso osa haastateltavista koki, että puhekulttuuri avioliittokeskeisyyden ympärillä oli ehdoton ja jyrkkä. Seksuaalisuus nähtiin luonnollisena osana ihmistä, mutta opetus aiheesta oli voimakkaasti normitettua.

Joidenkin haastateltavien kokemusten mukaan seurakunnissa kuitenkin oli myös perusteltu sitä, miksi seksiä on hyvä odottaa avioliittoon. Avioliittokeskeisissä opetuksissa oli haastateltavien mukaan joskus viitattu esimerkiksi siihen, että Jumala haluaa seksuaalisuutta toteutettavan tietyllä tavalla. Seksin kuuluminen avioliittoon voitiin nähdä myös niin itsestään selvänä, että siitä ei puhuttu tai siitä käytiin vain vähän keskustelua.

Opetukset itsetyydytyksestä

Yksi haastateltavista nosti esiin, että itsetyydytys jakoi helluntailaisten ja seurakunnan hyväksymien puhujien mielipiteitä merkittävästi. Toiset näkivät himoitsemisen kiellettyinä ja tämän myötä myös itsetyydytyksen, kuten lisäksi pornon, synnillisenä. Osa taas oli hyväksynyt itsetyydytyksen. Vaikka itsetyydytystä ei olisi nähty suoranaisesti syntinä, oli sitä kuitenkin saatettu pitää huonompana ja ei toivottuna asiana. Haastateltavan mukaan seurakunnissa oli myös henkilöitä, jotka tunnistivat mielipiteiden moninaisuuden ja ohjasivat kysymään asiaa Jumalalta.

Rajojen määrittely ja selviytyminen

Eräissä seurakunnassa oli puhuttu rajojen merkityksestä. Rajat oli nähty jokaisen henkilökohtaisena asiana eikä niitä oltu selkeästi ulkopuolelta määriteltä. Yksi haastateltava mainitsi, että rajoja käsiteltiin myös seurustelu-sopimuksissa, joita oli jossakin vaiheessa suositeltu tekemään. Sopimus tehtiin yleensä kirjallisena esimerkiksi seurakunnan luotettavan aikuisen tai jommankumman seurustelukumppanin vanhemman läsnä ollessa. Kyseisen haastateltavan mukaan rajojen asettamisen lisäksi opetuksissa oli myös kerrottu esimerkiksi siitä, miten tulisi toimia konfliktitilanteissa jotka tapahtuvat seurakunnan ulkoisen ja seurakunnan sisäisen arvomaailman välillä. Haastateltava kertoikin, että oli saanut enemmänkin eväitä arvomaailmojen välillä tapahtuvista ristiriidoista selviytymiseen, kuin todellista tietoa seksuaalisuudesta.

Vähäinen puhe seksuaalisesta nautinnosta

Haastateltavat kertoivat, ettei seksuaalisesta nautinnosta puhuttu ollenkaan, tai puhe aihealueesta oli hyvin vähäistä. Kuitenkin oli myös heitä, joiden mukaan nautinto oli läsnä opetuksissa: yksi haastateltava kertoi, että seurakunnan opetuksissa seksi nähdään ainoastaan nautinnon näkökulmasta eikä nuorille opeteta tarpeeksi perheen perustamisesta. Toinen taas nosti esiin, että vuosikymmeniä sitten seksi nähtiin ainoastaan lisääntymistä varten, mutta nykyään ehkäisy on jokaisen yksilön oma asia. Erään haastateltavan mukaan avioliitossa tapahtuvasta seksistä oli puhuttu mahtavana ja nautinnollisena asiana, kun taas toinen haastateltava oli saanut kuulla siitä, miten ensimmäinen seksikerta hääyönä voi olla hirveä.

Työntekijöiden haastatteluja lukuun ottamatta, valtaosalle haastateltavista oli jäänyt käsitys seksistä ja seksuaalisesta nautinnosta synnillisenä ja häpeällisenä asiana. Muutama haastateltavista oli saamansa opetuksen perusteella kokenut, ettei seksistä saisi nauttia. Monet ääneen sanotut asiat olivat haastateltavien mukaan tulkinnanvaraisia, ja opetuksessa käytetty puhetyyli oli vaikuttanut paljon haastateltavien tulkintoihin ja kokemuksiin aihealueesta.

Ehdottomuus

Huomattava osa haastateltavista koki, että heidän saamassaan seksuaalikasvatuksessa ei ollut juurikaan armollisuutta, vaan opetuksista piirtyi negatiivinen kuva juuri ehdottomuuksien vuoksi. Seksuaalisuuden alueella tehdyt synnit vaikuttivat tekevän peruuttamattomia vaurioita.

Saadun seksuaalikasvatuksen vaikutus seksuaaliseen nautintoon

Työntekijöiden haastatteluja lukuun ottamatta, jokainen haastateltavista koki helluntaiseurakunnissa saamallaan seksuaalikasvatuksella olevan huomattavia vaikutuksia ajatuksiin ja kokemuksiin seksuaalisesta nautinnosta.

Positiivinen vaihtoehtoinen malli

Seksuaalikasvatuksesta löydettiin positiivisiakin puolia, kuten se, että seksiä ei tarvitse harrastaa kenen tahansa kanssa ja tämän myötä oma seksuaalinen arvo ja rajat oli helppo tunnistaa. Helluntaiseurakuntien antamasta opetuksesta oltiin kiitollisia myös sen vuoksi, että muuten kaikki saatu seksuaalikasvatus olisi ollut koulun ja median varassa. Näihin verrattuna seurakunnista sai vaihtoehtoisen mallin: kun eräs haastateltava itse ei ollut vielä kovin kiinnostunut seksuaalisista suhteista, hän koki helpottavana seurakunnassa esiin tulleen viestin siitä, ettei seksuaalisiin suhteisiin tarvitse ryhtyä.

Häpeällisen nautinnon vaikutukset

Seksuaaliseen nautintoon liittyvät negatiiviset kokemukset ja tuntemukset näyttäytyivät haastattelijalle kuitenkin positiivisia vahvempana. Eräälle haastateltavalle oli jäänyt vaikutelma, että koska esiaviollinen seksi on syntiä, ei avioliitossakaan seksistä voi nauttia. Toinen taas nosti esiin

nautintoon liittyvän syyllisyyden tunteen ja aiheen kiertelyyn. Keskustelun puute aiheesta viestitti, ettei aiheesta saa puhua.

Ajatus seksistä, seksuaalisuudesta ja seksuaalisesta nautinnosta häpeällisinä asioina vaikuttivat muutamien haastateltavien mukaan siihen, että seksuaalisuus oli omassa elämässä taka-alalla ja seksuaalista nautintoa oli vaikea kokea. Erään haastateltavan mukaan itsetyydytyksen kieltö ja ajatukset nautinnosta häpeällisenä asiana herättivät ajatuksia itsestä viallisena ja vääränlaisena ihmisenä. Erityisesti, jos henkilöllä oli haasteita olla tyydyttämättä itseään, ajatukset omasta viallisuudesta nousivat esiin. Vaikeuksia oli myös puhumisen tasolla, mikä puolestaan aiheutti monenlaisia haasteita monien haastateltavien elämään. Eräs haastateltava kertoi erektiohäiriöstään ja siitä, kuinka seurakunnassa saatu seksuaalikasvatus oli osaltaan vaikuttanut erektiohäiriön syntyyn. Haastateltavan mukaan seksuaalikasvatuksen ja puhekuulttuurin puute vaikutti myös siihen, että nautinnosta oli vaikea käydä keskustelua.

Erään haastateltavan kokemuksessa nousi esiin, että helluntaiseurakunnassa saatu seksuaalikasvatus oli aiheuttanut hämmennystä ja johtanut osittain siihen, että hän oli avioitunut nuorena. Esiaviollisen seksin harrastaminen ja helluntaiseurakunnassa saatu seksuaalikasvatus vaikuttivat siihen, että vaikka hän ei kokenut kumppanin olevan oikea, oli hän silti mennyt naimisiin tämän kanssa. Myöhemmin kyseinen suhde päättyi avioeroon.

Yksi haastateltavista näki seksuaalikasvatuksen ja ohjauksen puutteella olleen vaikutuksia omaan haitalliseen käytökseensä. Hän koki seksuaalisen paineen olleen valtava ja käytti haitallisia asioita paineen käsittelyyn. Hän näki vastakkaisen sukupuolen edustajat enemmänkin seksuaalisina objekteina kuin itsensä kanssa tasavertaisina ihmisinä eikä hän osannut kunnioittaa toisten henkilökohtaista tilaa. Hän uhmasi rajusti seurakunnan opetuksia ja toimi päinvastaisesti kuin mitä opetettiin.

Jatkuva muutos

Lähes kaikki haastateltavista kokivat, että vaikka heidän saamansa seksuaalikasvatus oli vähäistä ja ehdotonta, asiat ovat kuitenkin jollain tasolla muuttuneet ja muuttumassa seksuaalisuuden suhteen avoimemmaksi ja ymmärtävämmäksi. Tässä kohtaa on tärkeä huomioida haastateltujen ikäjakauma ja se, kuinka ylipäättävänsäkin suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut muutosta sukupuolien välillä. Katsauksessa

nostetut huomiot siis kulkevat myös ympäröivän yhteiskunnan seksuaalikasvatuksessa tapahtuvan muutoksen mukana. Useissa haastatteluisissa ja työntekijöiden puheissa nousikin esiin muutos: ennen seksi nähtiin vain lisääntymistä varten, johon nautinto ei kuulunut. Nykyään taas opetetaan, että Jumala on luonut seksin ja seksuaalisuuden. Muutoksesta huolimatta helluntaiseurakunnissa on edelleen vallalla niiden Raamatuntulkinnan mukainen ideaali seksistä ja nautinnosta. Nykyisin seurakuntien nuorten kuitenkin halutaan ymmärtävän, että seksuaalisuus on Jumalan luoma asia ja nautinto toimii voimavarana sekä parisuhteessa että ihmissuhteissa yleisesti.

Yhtä haastateltavista oli aikoinaan neuvottu, että seurustelukumppani ei saisi olla oman uskonpiirin ulkopuolelta. Haastateltavan kokemuksen mukaan helluntaisuus on joitakin vuosikymmeniä sitten ollut hyvin sääntökeskeistä ja moralisoivaa. Sekä kirjoitetuilla että kirjoittamattomilla säännöillä pyrittiin ohjaamaan ihmistä tiettyyn suuntaan myös koko yhteisön voimin. Erään työntekijän mukaan aikaisemmin myös hengellisen väkivallan merkistö oli vahvasti näkyvillä. Jos henkilö ei käyttäytynyt seurakunnan normien ja sääntöjen mukaan, hänet erotettiin. Esimerkiksi avioliiton ulkopuoliset raskaudet ja avioerot ovat olleet aikanaan syitä erottaa seurakunnasta.

Eräs haastateltava kertoi, että vaikka avioliitosta puhutaan helluntaiseurakunnissa tänäkin päivänä ideaalina, opetus ei ole enää syyllistävää. Häpeä kuitenkin usein kulkee mukana ja tulee esille erityisesti vanhempien sukupolvien puheissa. Erään työntekijän mukaan seksi nähdään nykyään yksilön omana asiana ja tapa, jolla asioista puhutaan, on armollisempi. Toinen työntekijä mainitsi asenteiden muuttuneen paremmiksi – seksi ja seksuaalisuus nähdään lahjana. Kuitenkin seksuaalisuus teemana hahmotetaan edelleen kapeasti, eikä nautinnon näkökulmaa juurikaan käsitellä. Ajoittaista nautintokielteisyyttä ilmenee hänen mukaansa edelleen.

Toiveita tulevaisuuden seksuaalikasvatukselle

Haastateltavilla oli toiveita siitä, miten seksuaalisuudesta tulisi puhua: enemmän, avoimemmin, rehellisemmin, suoraan ja positiivisemmin. Lisäksi ehkäisystä ja perheen perustamisesta kaivattiin lisää avointa keskustelua. Myös kysymykseen siitä, miten uskovaisena voisi nauttia seksuaalisuudesta avioliiton ulkopuolella, toivottiin vastausta. Haastateltavat näkivät tärkeänä, että seksuaalisesta nautinnosta puhuttaisiin oikeutena ja nautintoon liittyvää

positiivista keskustelua olisi enemmän. Nämä toiveet puolestaan eivät ole vain helluntaiseurakuntaan kuuluvia, vaan kuvastavat myös laajempaa tarvetta nautinnon huomioon ottavalle seksuaalikasvatukselle.

Eräs työntekijä nosti esiin toiveen Helluntaikirkkoa kohtaan: seksuaalikasvatukseen liittyvälle protokollalle ja linjauksille olisi tarve, sillä seurakunnissa ei ole olemassa yhtenäistä linjausta seksuaalisuudesta ja seksistä opettamiseen. Työntekijät myös toivoivat, että opetukseen olisi saatavilla teologisesti perusteltua ja perusteellisesti harkittua konkreettista materiaalia. He toivoivat lisää yhteiskunnallista keskustelua ja uskonnonvapauden kunnioitusta. Osa työntekijöistä koki, että perinteisiä perhearvoja ja niihin liittyviä ajatuksia ei hyväksytä seurakunnan ulkopuolella. Seurakunnan näkökulmien kunnioitusta toivottiin laajemminkin yhteiskunnallisella tasolla.

Pohdinta

Helluntaiseurakunnat ja niiden seksuaaliopetukset ovat olleet ja tulevat luonnollisesti jatkossakin olemaan muutoksessa. Tähän vaikuttaa jo se, että yhteiskunta seurakuntien ympärillä muuttuu ja seurakuntien on ajoittain osallistuttava myös yhteiskunnassa käytävään keskusteluun, kuten keskusteluun sukupuolineutraalista avioliitosta. Katsauksen alussa esitelty sitaatti oli nimenomaan Suomen Helluntaikirkon seksuaalieettinen kannanotto yhteiskunnassa käytävään keskusteluun avioliitosta. Kannanotossa myös lukee: *“Helluntaikirkko suhtautuu kunnioittavasti kaikkia ihmisiä kohtaan samalla kun se pitää kiinni oikeaksi katsomastaan Raamatun opetuksesta. Helluntaiherätys koostuu seurakunnista, jotka pyrkivät olemaan armollisia, hyväksyviä ja elämän realiteetit huomioon ottavia yhteisöjä, jotka tarjoavat jokaiselle tilan kasvaa kristillisessä uskossaan.”* (Suomen Helluntaikirkko 2021a)

Muutoksesta huolimatta Raamatun opetukset seksistä ja seksuaalisuudesta, sekä taustalla vaikuttava helluntailikkeelle ominainen pyhitys- että karismaattisuusoppi ovat näkyneet ja tulevat todennäköisesti jatkossakin näkymään helluntaiseurakuntien seksuaalikasvatuksessa. Toisaalta kasvatuksen pohjalla on myös ollut ristiriitaisia opetuksia, mikä puolestaan on mahdollistanut moninaisempia mahdollisuuksia toimia ja tehdä muutoksia seurakuntien sisällä (Kupari ja Tuomaala 2015, s. 180). Yksi ristiriitainen opetus haastateltavien mukaan on ollut masturbointi ja sen syntisyys.

Kuten tässä katsauksessa käytetystä kirjallisuudesta käy ilmi, seksuaalista puhtautta pidetään olennaisena ja tärkeänä asiana. Seksuaalinen puhtaus nousi esille toistuvasti myös muutamien haasteltujen puheissa. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvien oppien ympärillä on vallinnut usein hyvin voimakas arvolutaus. Jokseenkin samankaltainen, seksuaalista puhtautta esiin nostava arvolutaus tuntui nousevan esille myös esimerkiksi kirjoitustyylistä, jolla kirjat “Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille” ja “Onko todella” on kirjoitettu. Katsauksen kirjoittajille seksuaalinen puhtaus käsitteenä antaa ymmärtää, että puhtaudelle voisi olla olemassa vastakohta, joka useimmiten mielletään likaisuudeksi (ks. Douglas 2000). Tätä vastakohtaisuutta ei suoraan mainittu katsausta varten luetussa kirjallisuudessa, mutta haastateltavien puheesta vastakohtaisuus välittyi. Monien haastateltujen mainitsema ehdottomuus vaikuttaa usein myös haastattelijan tulkinnan mukaan olevan yhteydessä seksuaaliseen puhtauteen ja sen varjelemiseen. Vaikka seksuaalisuus ja seksi ovat jokaisen henkilökohtaisia asioita, on seksuaalisen puhtauden toteutumista saatettu myös valvoa seurakunnan ja seurakunnan jäsenien taholta. Tästä hyvinä esimerkkeinä toimivat yhden haastatellun mainitsema seurustelusopimus, sekä toisen haastatellun mainitsema kontrolli siitä, miten yhteisön jäsenen sosiaalisia kanssakäymisiä oli saatettu valvoa eikä kumppanin haluttu olevan uskonpiiriin ulkopuolelta.

Seksuaalinen haluttomuus, seksuaaliseen toimintakykyyn liittyvät haasteet ja ongelmat, sekä haasteet oman seksuaalisuuden hyväksymisen ja hahmottamisen suhteen nousivat vahvasti esille haastateltavien kertomuksissa. Toimijuuden näkökulmasta voitaisiin hahmottaa tilannetta seuraavasti: Helluntaiseurakunnan opetukset ja niiden luomat reunaehdot toimijuudelle muuttuvat ajassa ja paikassa sekä yksittäisen toimijan mahdollisuudet muuttuvat esimerkiksi seurakuntaan sitoutumisen ja luonnollisesti muiden henkilökohtaisten tekijöiden mukana. Seurakunnan reunaehtojen ulkopuolellakin toimivien henkilöiden seksuaaliseen nautintoon seurakunnassa saatu seksuaalikasvatus kuitenkin edelleen vaikuttaa. Ulkopuoliset toimijat ikään kuin ovat edelleenkin sidoksissa seurakuntien ehdottomiin opetuksiin, vaikka mahdollisesti juuri näiden vuoksi he halusivat siirtyä seurakunnan ulkopuolelle.

Ehdottomuus voisi helpottaa muun muassa sillä, että seurakunnissa toimivat ammattilaiset saisivat koulutusta seksuaalisuudesta ja seksistä sekä näiden moninaisuudesta. Tämä oli myös monen haastateltavan toiveissa tulevaisuuden helluntaiseurakuntien seksuaalikasvatukselle.

Olenainen asia hyvän seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen on käsitteiden määrittely ja avaaminen. Kun seurakunnan opetuksessa määritellään, mitä esimerkiksi seksillä ja muilla aihealueeseen liittyvillä käsitteillä tarkoitetaan, varmistetaan, että kohderyhmällä ja seksuaalikasvatuksen järjestäjillä on mahdollisuus toistensa ymmärtämiseen. Seksuaalikasvatusta seurakunnissa antaville henkilöille tulisikin tarjota riittävästi tukea työhönsä (Turner ja Stayton 2014). Tärkeää on myös pohtia, onko helluntaiseurakunnilla ylipäättään velvollisuutta järjestää seksuaalikasvatusta ja mihin seurakuntien toteuttamalla seksuaalikasvatuksella pyritään. Nämä pohdinnat ovat tärkeitä jo siksi, ettei helluntaiseurakunnissa saatu seksuaalikasvatus ole aina ollut seksuaalioikeuksien mukaista.

Seksologian ammattilaiset todennäköisesti kohtaavat työssään myös helluntalaisia, minkä vuoksi on tärkeä nostaa esiin keskeisiä huomioita työskentelyyn. Katsauksen tekijöiden tulkinnan mukaan helluntalaisuudessa noudatetaan vahvasti myös yleisesti laajemminkin Kristinuskoon liittyviä oppeja seksuaalisuudesta ja seksistä. Helluntalaisuutta voidaankin käyttää hyvänä esimerkkitapauksena muidenkin kristittyjen parissa tehtävässä työssä. Ammattilaisen on kuitenkin aina tärkeä keskustella seksuaalisuudesta ennakkoluulottomasti asiakkaan kanssa. Se, että asiakas kuuluu helluntaiseurakuntaan, ei välttämättä kerro ammattilaiselle mitään hänen seksuaalisuudestaan, seksielämästään eikä näihin liittyvistä toiminnan mahdollisuuksista. Siinä missä seksuaalisuus on tärkeää ottaa puheeksi, usein myös uskonnollisuudesta keskustelulle on hyvä antaa lupa. Ammattilaisen on tärkeä tarjota asiakkaalle tukea myös silloin, kun hän kyseenalaistaa omaa seksuaalisuuttaan ja on tiukasti kiinni seksuaalioikeuksien kanssa ristiriidassa olevassa uskonnon tarjoamassa arvomaailmassa (Meladze ja Brown 2015, s. 1959).

Erilaisten arvomaailmojen kunnioitus on tärkeää myös helluntaiseurakuntaan kuuluvien tavoittamiseksi ja kunnioittavan asiakassuhteen luomiseksi. Emme voi sulkea silmiä esimerkiksi siltä, että joillekin ihmisille seurakuntien tarjoama seksuaalikasvatus saattaa tuoda helpotusta ja edesauttaa hyväksytyksi tulemisen kokemusta. Seksologian ammattilaisten on tärkeää kyetä myös huomaamaan, että usein seksuaalisuuteen ja nautintoon liittyvä kysymyksenasettelu on moninaisempaa, kuin mitä länsimainen käsitys seksuaalioikeuksista antaa ymmärtää.

Lähteet

- Allport, G. W. & Ross, J. M. (1967) Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4), 432–443.
- Batson, C. D. ja Ventis, L. W. (1982) *The religious experience: A social psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Douglas, M. (2000) *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Havukainen, T. ja Kankaanniemi, M. (2020) Seksuaalisuus Raamatun viitekehyksessä. Teoksessa Launonen, L. (toim.) *Selvyyttä seksiin. Näkökulmia kristilliseen seksuaalietiikkaan ja -kasvatukseen* (s. 143-174). Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Ketola, K. (2008) *Uskonnot Suomessa*. Vammala: Vammalan Kirjapaino.
- Kuosmanen, J. (1994) *Raamatun opetuksia*. Hämeenlinna: Karisto.
- Kupari, H. ja Tuomaala, S. (2015) Toimijuus ja muutoksen mahdollisuus. Esimerkinä vanhoillislestadiolaisuuden tutkimus. Teoksessa Ahonen, J. ja Vuola, E. (toim.) *Uskonnon ja sukupuolen risteyksiä* (s. 161–187). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kutsuvat sitä rakkaudeksi -toimikunta ja Sley-Media Oy. (2018) *Kutsuvat sitä rakkaudeksi*. EU: Sley-Media.
- Luoma, M. (2020) Helluntailiikkeen yhteiskunnallinen opetus. Teoksessa Koyzis, D., Latvus, K., Merras, T., Salmela, G., Erävalo, E. (toim.) *Kirkkojen yhteiskunnallinen opetus* (s. 83-105). Tampere: Hämeen kirjapaino.
- Meladze, P. ja Brown, J. (2015) Religion, sexuality, and internalized homonegativity: Confronting cognitive dissonance in the Abrahamic religions. *Journal of Religion and Health*. 54(5), 1950–1962.
- Riihinen, A. ja Riihinen, I. (2011) Seksi ja seurustelu. Teoksessa Viitanen, P. (toim.) *Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille* (s. 22-29). Keuruu: Otavan Kirjapaino.
- Sopanen, T. (1995) *Onko todella*. Juva: WSOY.

SEKSOLOGINEN AIKAKAUSKIRJA 4(1)

Suomen Helluntaikirkko (2011) Kannanotto avioliittolakiin 2/2011. Viitattu 25.07.2021 <https://suomenhelluntaikirkko.fi/kannanottoja/kannanotto-avioliittolakiin-2-2011/>

Suomen Helluntaikirkko (2021a) *Suomen Helluntaikirkon kannanotto seksuaalietiikkaan*, 21.1.2021. Viitattu 18.07.2021 <https://suomenhelluntaikirkko.fi/2021/02/02/helluntaikirkon-kannanotto-seksuaalietiikkaan/>

Suomen Helluntaikirkko (2021b) Helluntaiherätys sai alkunsa helluntaikokemuksesta. Viitattu 25.07.2021 <https://suomenhelluntaikirkko.fi/1957-2/>

Tilastokeskus (2015). Liitetaulukko 7. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2000-2014. Viitattu 25.07.2021 https://www.stat.fi/til/vaerak/2014/01/vaerak_2014_01_2015-12-10_tau_007_fi.html

Tuomi, J. ja Sarajärvi, A. (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turner, Y. ja Stayton, W. (2014) The twenty-first century challenges to sexuality and religion. *Journal of Religion and Health*. 53(2), 483–497.

Viitanen, P. (2011a) Seksuaalisuus kuuluu ihmisyyteen. Teoksessa Viitanen, P. (toim.) *Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille* (s. 13-21). Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Viitanen, P. (2011b) Seksuaalinen puhtaus. Teoksessa Viitanen, P. (toim.) *Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille* (s. 33-40). Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Viitanen, P. (2011c) Seksi – hyvä renki, huono isäntä. Teoksessa Viitanen, P. (toim.) *Kuka keksi seksin? Avointa puhetta seksistä nuorille* (s.41-52). Keuruu: Otavan Kirjapaino.

WHO (2018) *International technical guidance on sexuality education*. Viitattu 25.07.2021 <https://www.who.int/publications/m/item/9789231002595>

HÄNNIKKÄLÄ JA ALAKÄRPPÄ - HELLUNTALAISSUUS

World Association for Sexual Health (WAS) (2014). Declaration of Sexual Rights. Viitattu 25.07.2021 <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/Declaration-of-Sexual-Rights-2014-plain-text.pdf>